

Сейтумеров Нусрет Белялович,
 здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
 2 курсу 208 навчальної групи навчально-
 наукового інституту поліцейської діяльності
 Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Чижов Денис Анатолійович,
 професор кафедри
 конституційного права та прав людини
 Національної академії внутрішніх справ,
 доктор юридичних наук, доцент

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ЯК ОСНОВА ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Принцип верховенства права визначає спрямування української держави на утвердження та гарантування прав і свобод людини як найвищої соціальної цінності. Його конституційне закріплення та обов'язковість для всіх органів публічної влади набувають особливого значення в умовах воєнного стану, коли підвищується ризик обмеження прав та посилюється потреба у чіткому дотриманні пропорційності, юридичної визначеності й недопущенні свавілля. Дослідження теми актуальне через необхідність забезпечення ефективного контролю за владними рішеннями, узгодження національної практики з позиціями Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) та посилення ролі судового захисту, що безпосередньо впливає на якість конституційного правопорядку й довіру громадян до державних інституцій.

Нині для кожної демократичної, соціальної, правової держави принцип верховенства права є основоположною складовою її функціонування. Особливо важливу роль цей принцип відіграє у формуванні взаємовідносин: держава – суспільство – громадянин. Зауважимо, що в європейському культурно-правовому просторі зародження верховенства права як принципу, який поширився та продовжує інтегруватися у правові системи різних країн світу і вкорінюватися у суспільно-політичні процеси держав відбулося у XVIII-XIX ст. Досить часто ефективність та справедливість цієї моделі забезпечується судовою владою. Верховенство права як правова категорія є поняттям, яке не піддається чіткому та конкретному визначенню. Зазначене зумовлюється тим, що розуміння (а можливо, варто говорити про відчуття) верховенства права змінюється з розвитком людства, науково-технічним прогресом, а також ускладненням соціально-політичного укладу. Невипадково одним із принципів тлумачення Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ) є динамічний (еволютивний). ЄСПЛ у своїй практиці наголошує на тому, що ЄКПЛ – це живий інструмент, який повинен тлумачитися у світлі умов сьогодення [1, с. 122].

Принцип верховенства права, який закріплений у статті 8 Конституції України визначає намагання нашої країни будувати свою систему права на

ідеях демократії, справедливості, визнання прав і свобод людини вищою цінністю. У трактуванні принципу верховенства права українськими науковцями-правознавцями є певні розбіжності, що пояснюється множинністю теорій, в яких цей принцип розглядається. Принцип верховенства права є сукупністю морально-правових цінностей, відповідно до яких мають регулюватися відносини в демократичному суспільстві, вирішуватися питання життєдіяльності людей, розглядатись справи в судах [2, с. 12].

Підтвердженням того, що верховенство права має не лише теоретичне, а й практичне значення для захисту прав людини, є те, що ЄСПЛ має повноваження надавати ефективні засоби правового захисту особам, чії права були порушені. Виявивши порушення, суд може наказати державам надати відшкодування, включаючи компенсацію, реституцію або змінити законодавство чи практику. Загалом, можна стверджувати, практика ЄСПЛ ґрунтується на принципах верховенства права, гарантуючи, що права та свободи, закріплені в ЄКПЛ, захищаються та підтримуються справедливим, послідовним та незалежним чином [3, с. 81].

Для держави, яка вибрала для себе демократичний шлях розвитку і є правовою, принцип верховенства права має першочергове значення в системі конституційних принципів. Цей принцип має тривалу історію, але в Україні почав реалізовуватися тільки зі здобуттям незалежності, отримавши закріплення в Конституції і визначивши вектор розвитку держави. Аналіз процесу становлення принципу верховенства права на різноманітних етапах суспільного розвитку демонструє, що визначені ще в епоху Античності основоположні ідеї панування права є актуальними і на сьогодні, а єдність вияву норм права і моралі є визначальною у визначенні змісту принципу [2, с. 13].

Верховенство права – це не лише констатація визнання прав людини, це, насамперед, процедура їх дотримання, реалізації та захисту. Для того, щоб використовувати верховенство права як метод захисту прав людини, суб'єктам правозахисної діяльності потрібно змінювати свій світогляд. У цьому контексті важливою залишається взаємодія держави з іншими суб'єктами правозахисту, передовсім неурядовими організаціями, що є фундаментальною запорукою ефективності гарантування прав людини і їх відновлення в разі порушення [3, с. 80].

Основним елементом правових якісних модернізацій на сучасному етапі є забезпечення функціонування органів державної влади та органів місцевого самоврядування на засадах принципу верховенства права. Високий рівень його інтеграції у діяльність держави впливає на забезпечення справедливого правосуддя, попередження та подолання корупції та ін., що у цілому в результаті має прямий вплив на якість гарантування прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина. Всі ці та багато інших показників і визначають стан розвитку демократії у державі. Треба зазначити, що формування такої моделі держави – складний, довготривалий та багатофакторний процес. Його складові: системність, поетапність, змістовність трансформацій політико-правового, соціально-економічного, культурного характеру. Головною

проблемою у цьому напрямі є періодична імітація державними та муніципальними інституціями впровадження принципу верховенства права та функціонування відповідно до його вимог [1, с. 121].

Саме верховенство права є одним з основних «критеріїв конституційності нормативних актів». Як показав аналіз рішень Великої палати і сенатів Конституційного Суду України, що ухвалені упродовж останніх п'яти років, кожен правовий акт (чи його окремі положення), що є предметом конституційної перевірки, проходить крізь, так би мовити, «жорнова» принципу верховенства права. Тобто Суд перевіряє акт права на відповідність вказаному принципу у кожній, по суті, справі, навіть якщо суб'єкт звернення до Суду спеціально про це не заявляє. І, що прикметно, у випадках визнання акта (його окремих положень) неконституційним(ми) Суд прямо (шляхом безпосередньої вказівки у рішенні на суперечність частині першій статті 8 Конституції України) або посередньо (шляхом вказівки у рішенні на суперечність іншим конституційним положенням, які змістовно пов'язані з верховенством права: статті 1, 3, 5, 22, 24, 55 та інші) констатує суперечність акта (його окремих положень) зазначеному принципу [4, с. 113].

Реалізація принципу верховенства права у діяльності органів державної влади, співробітництво з громадським суспільством на засадах верховенства права, якщо говорити про демократичний вектор Української держави, наразі має провідне значення, а відповідно потребує подальшого всебічного розгляду, вчасності щодо перспективних напрямів його впровадження. Важливо зазначити, що принцип пропорційності є одним із елементів верховенства права, який у сфері соціального захисту людини означає, що заходи, передбачені в нормативно-правових актах, мають бути співмірними і повинні спрямовуватися на досягнення легітимної мети. Тому, принцип верховенства права, у такому контексті, означає, що при застосуванні правових норм, органи державної влади зобов'язані дотримуватись законів, відповідно не можуть діяти на свій розсуд, які даватимуть можливість передбачити заходи, що будуть застосовані в конкретних правовідносинах, а отже людина може планувати і передбачити свої дії та розраховувати на очікуваний результат, з метою захисту своїх прав. Важливим є те, при викладі правових норм правотворчі органи повинні прагнути до зрозумілості і чіткості, що передбачає юридична визначеність. З огляду на передбачувану та розумну стабільність правових норм, кожна особа має орієнтуватися в тому, яка саме правова норма застосовується у певному випадку, відповідно до конкретних обставин, та мати чітке розуміння щодо настання правових наслідків у відповідних правовідносинах [5, с. 60].

Отже, принцип верховенства права виконує роль фундаментальної гарантії прав і свобод людини, формуючи межі здійснення публічної влади та встановлюючи обов'язок держави діяти лише на підставі Конституції й у спосіб, який забезпечує повагу до людської гідності. Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що його реальне втілення залежить від незалежного судового контролю, послідовного застосування практики ЄСПЛ, дотримання

вимог пропорційності та юридичної визначеності, а також механізмів недопущення свавільних рішень під час обмеження прав. Дотримання цих елементів зміцнює конституційний порядок, підвищує ефективність захисту особи та забезпечує стійкість демократичної системи України навіть у кризових умовах.

Список використаних джерел

1. Чепік-Трегубенко О. Принцип верховенства права: доктрина та судова практика. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. С. 121-127. URL: https://www.er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/10523/5/%d0%bc%d0%b0%d0%ba%d0%b5%d1%82_%d0%9d%d0%92_3-2022-121-127.pdf
2. Шевченко Л. А. Принцип верховенства права: історія становлення. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «ПРАВО»*. 2020. С. 7-13. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/814b36a3-6fae-4a1f-a989-33917dea01c2/content> (дата звернення: 21.11.2025)
3. Череватюк В. Б. Верховенство права як метод захисту прав людини. *Юридичний вісник*. 2023. С. 79-86. URL: https://www.researchgate.net/profile/Tetiana-Obikhod/publication/373735933_Ekologichni_problemi_zemlekoristuvanna_v_period_vijskovogo_stanu/links/64f9e96f05a98c1b63fa397c/Ekologichni-problemi-zemlekoristuvanna-v-period-vijskovogo-stanu.pdf#page=79
4. Томкіна О. О. Верховенство права як основоположний конституційний принцип законодавчої діяльності. *Нове українське право*. 2022. С. 112-119. URL: <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/241>
5. Федіна Н. В., М. В. Повалена. Дотримання принципу верховенства права, як важливої складової захисту прав людини, при застосуванні правових норм органами державної влади. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. С. 58-62. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/281288>

Славна Оксана Володимирівна,

професор кафедри

конституційного права та прав людини

Національної академії внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

Зеленцова Кира Сергіївна,

здобувачка ступеня вищої освіти бакалавра

2 курсу 201 навчальної групи ННЕКІ

Національної академії внутрішніх справ

ПРАВА ЛЮДИНИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я: УРОКИ ПАНДЕМІЇ COVID-19

Пандемія COVID-19 стала одним із наймасштабніших глобальних викликів ХХІ століття, що суттєво вплинула не лише на сферу охорони